

תפקיד ההורים איננו לרצות את הילד, אלא
להכשיר אותו לחיים האמתיים

חשוב שיהיו לילד חברים רבים, אבל ההורים הם
אינם חלק מהם

פרק רביעי

סמכות הורית

השעה ארבע אחר הצהריים, ודוד עדיין לא חזר הביתה מבית הספר. הילדים האחרים בבית מעדכנים את אימא, שעדיין בעבודה, והיא מרימה טלפון לדוד לברר היכן הוא.

"אה אימא", עונה דוד, "שכחתי לעדכן אותך שנסעתי עם יניב לבית שלו".

"מה פתאום נסעת? סיכמנו שאתה לא הולך לחברים בלי לקבל רשות מפורשת ממני או מאבא!".

"אבל יניב קנה פלייסטיישן והייתי חייב לשחק אתו קצת".

"אבל סיכמנו..."

"אבל אימא, רק היום".

האימא בשיא הלחץ בעבודה, ואין לה פנאי לפתוח מעגל של ויכוחים ותירוצים. היא נכנעת. "אוקי, אבל תחזור הביתה עד שש ותסיים שיעורי בית".

בשמונה וחצי דוד נוחת בבית, עייף ומותש. האימא מזכירה לו את ההתחייבות לחזור בזמן ולעשות שיעורי בית, אבל הוא בקושי שומע אותה. האימא בעצמה עייפה, ואין לה שום חשק לפתוח חזית נוספת, מה גם שהיא באמת לא רוצה להיות קשה אתו. היא משתתקת, מובסת, ומנחמת את עצמה שילדים אחרים עושים דברים גרועים יותר.

*

זה בתמצית אחד האתגרים המרכזיים עם מתמודדים הורים בעידן המודרני: ביסוס הסמכות ההורית. הצורך לקבוע כללים וגבולות בבית והיכולת לאכוף אותם בנחישות ובעקביות.

עד לא מזמן הכול היה ברור וצפוי: סגנון ההורות היה קשות, והילדים היו מצייתים למבוגרים ללא זכות מחאה. אבא ואימא אמרו - והילדים עברו לדום. דעתו של הילד ברוב המקרים לא עניינה אף אחד. הסמכות החזקה של ההורים הסתכרנה עם סמכות המורים בבית הספר, ומי שלא ציית נענש באופן מידי, כולל אופציה לחטוף סטירה או שתיים שהבהירו מי כאן הבוס.

מאז, כולנו הפכנו להיות הורים בעצמנו והתחייבנו ש"אני לא אהיה כמוהם. אני את הילדים שלי אוהב ואכבד ואעצים עד השמים". החלטנו לנטוש את דוקטרינת 'החינוך הצבאי' ולבנות בית דמוקרטי ופתוח שנותן לילד זכות דעה, מרחב, עצמאות ובחירה.

אבל כמו שקורה לפעמים עם מהפכות, הן מצליחות יותר מדי, והמטוטלת החינוכית נעה אל הקיצוניות השנייה. כיום אנחנו מצויים באובדן כמעט טוטלי של סמכות הורית ומורית, והילד מחליט בכל: הוא בוחר מה

ללבוש, אילו תחומים הוא אוהב ללמוד ומתי מתאים לו לעשות טובה ולאסוף את המשחקים. ואגב, יש גם ילדים שקוראים להורים בשמם הפרטי.

אם לסכם זאת במשפט מעט כוללני: פעם ילדים היו אומרים "אני חייב לרוץ הביתה לפני שאימא שלי תכעס", והיום אימהות אומרות: "אני חייבת לרוץ הביתה לפני שהילד שלי יהרוג אותי"...

שם המשחק, כמו תמיד, הוא למצוא את הַפְּלֶנֶס, לייצר איזון בין הישן לחדש. המשימה של כולנו כעת היא לבסס את ההורות החדשה, זאת שמשלבת סמכותיות והיררכיה הורית יחד עם כבוד ומרחב לילד.

מצטער, זה החוק!

אולי לפני שנענה על השאלה איך עושים את זה, נשאל קודם: למה בכלל צריך את זה? מה רע במשפחה שטוחה, שבה הילדים רואים את ההורים כאילו הם באותו גובה?

ברשותכם, נחזור רגע אל חג השבועות לפני כשלושת אלפי שנים, לחג מתן תורה בפעם הראשונה. לא כדי לראות אילו מתכונים לעוגות גבינה היו לאבותינו במדבר, אלא כדי ללמוד מהעבר איך יוצרים מערכת סמכות נכונה.

אלו היו רגעי היסוד של עמנו. בני ישראל עמדו למרגלות הר סיני לקבל את התורה, שבועות ספורים אחרי השחרור מעבדות מצרים ורצף הניסים הנלווים. כשהאלוקים רצה לספר להם מה תכלול התורה החדשה, הם הקדימו והכריזו כולם: "נעשה ונשמע". כלומר, קודם כל "נעשה" - נקבל את סמכות האלוקים בצורה מוחלטת ונהיה ממושמעים למצוותיו, ורק אחר כך "נשמע" - נקשיב ונלמד את פרטי המצוות.

למה בעצם? מדוע פתחו אבותינו בקבלת סמכותו של

האלוקים 'על עיוור' ולא ביקשו קודם כל לברר מה כלול
בחבילה?

התשובה: משום שקבלת הסמכות היא זו שמעניקה
מראש את הכוח לציית לדרישות. הידיעה הברורה
ש"כך אומר החוק!"; ארצה או לא ארצה, זה המצב
ואני לא יכול לשנות אותו - מגביהה אותנו מעל ומעבר
לדחפים הטבעיים ומכניסה אותנו לתוך מסגרת של
ציית ומשמעת.

תסתכלו רגע מסביב: הפיתויים מחכים בכל פינה.
נכון שבעשרת הדברות כתוב לא לגנוב, אבל פה יש
הזדמנות לגנוב 'גניבה לבנה' בלי שאף אחד רואה,
שם יש הזדמנות לשקר בלי שאף אחד מבחין, והגירוי
לחטוא נמצא תמיד באוויר. וברגעים שבהם היצר בוער
בתאוה, גם השכל הישר וקול ההיגיון מתקשים לבלום.
להיפך, התבונה הופכת להיות כלי משחק בידי הדחפים
החזקים, הוא משרת אותם במקום לרסן אותם. ההיגיון
הוא זה שמתכנן את העוול או מכניס את המילים לפה
לצורך השקר. קרימינל.

לכן אנו חייבים סמכות חזקה ששואבת את כוחה
מעצמה, היא משהו חזק ונחרץ שעומד מעל ומעבר
להבנה ומצבי הרוח הרגועים שלנו. מה שנותן את הכוח
הוא קיומה של המסגרת. הידיעה שזה החוק ואני מוכרח
לציית לו: יש לעולם בורא, הוא קבע חוקים והוראות,
והוא רואה ושומע את מי שמציית או לא למצוותיו.

ממש כמו שוטר התנועה שאורב בצומת. הוא איננו
אויבם של הנהגים, אלא מקור העוצמה שלהם כנגד
הדחפים ההרסניים שעלולים להרוג אותם ברגע. הרי
בכל שנייה מתמודד הנהג עם פיתויים שעלולים לגרור
אותו לאסון - רק לענות לטלפון לשיחה קצרצרה, רק
לחצות בזריזות צומת עם תמרור "עצור" או לחתוך
בחדות באור כתום-אדום. ההיגיון שאמור לבלום את
הטעות - "הפראות בכביש הורגת" - לא מספיק ברוב

המקרים, והאמצעי היחיד שעוצר את האסון הוא השוטר. גם הבית הפרטי שלנו הוא סוג של כביש מלא אתגרים, וההורים הם 'נציגי האלוקים' ו'נציגי החוק'. הם המפגש הראשון של הילדים עם מושג הסמכות, והתוקף שלהם מעניק לילד את המתנה שתשרת אותו לכל חייו: הידיעה שהוא חי בעולם של חוקים וחובות שעליו לציית להם.

יום אחד הוא יגדל וייתקל בכללים, המון כללים: הוא יצטרך להתייצב בעבודה בשמונה בבוקר, לחזור לבסיס ביום ראשון, לשלם את המסים המעצבנים האלה, ולקום לתינוק מייל באמצע הלילה.

אדם שצמח מילדותו בתוך מסגרת של משמעת, יעמוד במשימות הללו. הוא התרגל מגיל אפס לפעול בתוך גבולות שחזקים ממצבי הרוח שלו או הנסיבות המשתנות של חייו, ויש לו את הכלים להתמודד עם כל אתגר. לעומתו, ילד שגדל בבית ללא סמכות, שהתרגל לכך שהוא קובע את הכללים ו"אתם לא מחליטים עליי", עתיד לגלות שהכללים השתנו ולא הודיעו לו. הוא עלול לטבוע בתוך ים חוקים שיאיימו על החירות הבסיסית שלו.

תנו להם לנצח. את עצמם

ישנם עוד יתרונות חשובים להצבת סמכות הורית במרכז החיים של בית, והנה שניים מרכזיים מתוכם.

הראשון: סמכות הורית מעניקה לילד ביטחון והגנה.

ילד זקוק להורים שיתנהגו כהורים, ולא להורים שיתנהגו כבני גילו. בכל רגע הוא מתמודד עם עולם הומה ורועש שאינו מובן לו. הוא יוצא לרחוב ומגלה אנשים שאינם מוכרים, רעשים שאינם ברורים כמו ברק ורעם מפחידים אותו, וילדים בכיתה עלולים להציק ולהכאיב לו. הוא מתחנן לדמויות חזקות שייצרו עבורו סביבה מגוננת ובטוחה.

ביסוס ההורה כדמות חזקה נעשה דרך היחס הישיר שלו או שלה עם הילד: כשההורה תובע מהילד לעשות משהו ואינו נסוג עד שהדבר מתבצע, הילד קולט כי יש בבית דמות יציבה להישען עליה. החוזק של ההורה אינו מאיים עליו, אלא נוסך בו ביטחון. יש לו על מי לסמוך.

מנגד, הורה הססני שחושש לתבוע מהילד, מעביר לו בעקיפין מסר חמור: אני פוחד ממך. הקול שלך והקול שלי שווים. אתה אמור להחליט בעצמך מה טוב ומה לא. כך נותר הילד - בסך הכול יצור זעיר וחסר ישע - ללא תחושת ביטחון, בעולם שורץ איומים.

חישובו על מעקה בשולי הגג או סורגים לחלון החדר בקומה גבוהה. לכאורה, המעקה והסורג מגבילים את הילד ומכערים לו את 'מראה העולם הנקי'. אך כל בר דעת מבין שהם מעניקים לו ביטחון ורוגע. הסורג והמעקה יוצרים גבולות מפני הנפילה. כך, הצבת סמכות בבית איננה עונש, היא מתנה, ואין ילד שלא זקוק למתנה הזו.

היתרון השני: סמכות הורית תורמת לפיתוח אחת התכונות האנושיות הכי חיוניות: משמעת עצמית.

לכל אדם יש לקויות וחסרונות. יש מי שלא מצליחים לקום מוקדם בבוקר, יש אנשים שאינם מצליחים לעמוד ביעדים שהם קובעים לעצמם - תשאלו כל מי שניסה אי פעם להתמיד בתוכנית דיאטה - ויש מי שסובל מהתמכרות לסיגריות.

כשילד גדל בתוך מסגרת של סמכות ומשמעת - הכול משתנה. הוא מבין שהוא מסוגל לא לוותר לעצמו. הוא לומד לנצח את עצמו ולעשות דברים שהוא חושב שאינו מסוגל להם.

קחו סיטואציה יומיומית כמו סידור הבית אחרי שעת משחק. אתם אומרים לילד "תחזיר את הצעצועים למקום", והתשובה היא "אין לי כוח". אתם מגיבים: "נכון,

אבל בסוף יום צריך להחזיר את הצעצועים למקום". הוא ממשיך להתנגד, אבל אתם עקביים ודורשים ממנו לעשות זאת. כאשר הוא מצייט בסופו של דבר, הוא עובר שיעור עצום שאין דרך להפריז במשמעות שלו עבורו: הוא לומד כי הוא מסוגל להתגבר ולנצח את עצמו. הוא באמת היה משוכנע שאין לו כוח להחזיר את הצעצועים למקום, אבל בזכותכם הוא התאמן והצליח ללכת אל מעבר למגבלות שלו.

עקביות, עקביות ועקביות

הכול נשמע נכון, אבל במציאות, אין עוד סקטור שאוהב חופש ועצמאות יותר מילדים. הם תאבי חירות ושונאים פקודות, כמו המבוגרים אגב. אז איך גורמים להם להיכנס לתוך מסגרת של ציות ומשמעת?

בניית מבנה סמכותי מבוססת על הצבת דרישה אחת או שתיים, לא יותר, במרכז החיים בבית, והדרישה תהיה פשוטה וברת ביצוע, כזו שהילד יכול לעמוד בה.

פחות חשוב מהי הדרישה הספציפית, כל הורה יכול לבחור את הערך הנעלה ביותר בעיניו. מה שכן חשוב הוא לעצב תפיסת עולם בה ההורים הם אלו שקובעים את הכללים בבית. יהיה הורה שיחליט כי הדרישה החשובה בעולם הערכים שלו היא כיבוי המכשירים הדיגיטליים בשעת ערב קבועה. הורה אחר יניח את הדגש על קימה בבוקר בדיוק בזמן או סעודת שבת כלל משפחתית בנוכחות כולם, והורה שלישי לא יוותר על הצטרפות הילד לאבא בהליכה לבית הכנסת לתפילת מנחה וערבית מדי ערב.

אחרי שגיבשתם את הדרישה שלכם ודאגתם שכל בני הבית יידעו ממנה בבירור, מגיע השלב המכריע: עקביות. יצירת משמעת מבוססת על שלושה דברים: עקביות, עקביות ושוב עקביות - גם נוכח התנגדותו העיקשת של הילד.

נניח שהחלטתם כי הדרישה החשובה בעיניכם היא להקפיד על קימה בבוקר בזמן. לשיטתכם, ילד שמתחיל את היום בשעת בוקר מוקדמת הוא אדם שכל היום שלו ייראה אחרת. כעת עליכם לייצר ציורת קבוע לכלל הברור הזה.

אתם מעירים את הילד בשבע בבוקר ומכריזים בטון רגוע ושמח: "בוקר טוב, יוסי מתוק, השעה שבע, איזה יום יפה היום". במקרה שהילד מתקשה להוציא את הראש מהשמיכה, אתם אומרים לו שהוא יכול להמשיך לשכב עוד כמה דקות ולאחריהן יהיה עליו לקום. אתם עוזבים את החדר, כדי לאפשר לו מרחב נשימה, ושבים לאחר כמה דקות. הפעם אתם מוסיפים כמה מילות עידוד ברורות: "יוסי בוקר טוב, עליך לקום שלא תאחר ותפסיד את ההסעה. השעה כבר שבע ועשרה".

כך אתם מתעקשים על הכלל הזה מדי יום ויום ולא נסוגים ממנו - בימים חמים כמו בימים סגריריים בהם שמיכת הפוך קורצת במיוחד, בימים שהלכנו לישון בזמן ובימים שהלכנו לישון מאוחר מהרגיל וקשה לקום. כך, עד שהילדים מתרגלים כי אלו הם הכללים בבית שלנו ומוכרחים לפעול על פיהם.

פתק מהמיטה שלך

סביר להניח כי יהיו בקרים בהם הילד יתקשה לשתף פעולה עם הכללים, ויהיה עלינו לשלב חיזוקים נוספים. זה בסדר גמור. באופן כללי לא כדאי לבנות משמעת על פרסים או עונשים, שכן דעתו של הילד מוסחת אל הדברים הצדדיים במקום להתרגל לציית לסמכות עצמה. אך מעת לעת ניתן לשלב חיזוקים חיזוניים לביסוס המשמעת בבית.

הנה דוגמה לחיזוק חיובי: בשעת ערב, כשכל המשפחה יושבת לארוחה, 'תעשו שקט' ותבקשו את

הקשב של כולם, ובמעמד כולם תציינו לשבח את ההתנהגות של יוסי, שמקפיד לקום בבוקר בזמן למרות שזה לא קל לו. אחת לתקופה ארוכה יותר אפשר גם להעניק פרס לילד שמתמיד בקבלת המשמעת ולבטא בכך את ההערכה הכנה למאמצים שלו.

מהעבר השני, מול ילד שמסרב בעקשנות לקום בזמן, נצטרך לשלב חיזוק שלילי שיבהיר את מחיר אי הקימה. למשל, יהיה עליו לשכב לישון שעה מוקדם מהרגיל, על חשבון שעת קריאה או משחק, כדי להיות מסוגל לקום בזמן. זה לא עונש, זה חיזוק - גם לילד ברור שיש סיבתיות מובהקת בין הקושי שלו לציית לכלל הקימה בבוקר לבין הקדמת שעת השינה.

ובכלל, תמיד אפשר להוסיף מעט אווירה טובה ויצירתיות כדי להפוך את המשמעת לנעימה יותר לעיכול. אבא ואימא יכולים לתלות שלט על דלת חדרו של יוסי: "כאן גר הילד שמתחיל בוקר נפלא עם כל המרץ". אפשר להשאיר גם פתק על המיטה בלילה: "אני בטוחה שמחר בבוקר תצליח לעמוד במשימה. לילה טוב וחלומות מתוקים, על החתום: מיטתך האוהבת".

בשורה התחתונה, כאמור, עיקר כוחה של המשמעת נובע מהעקביות ומההתעקשות הברורה של ההורים על הכללים החשובים, יום אחרי יום אחרי יום. העקביות היא זו שמשנה את התודעה וחוקקת בליבו של הילד את ההבנה ש"הבית שלנו הוא מקום מוגן ויציב, שלא שורר בו כאוס אלא פועלים בו לפי כללים ברורים".

לא להצמיד סטופר

כאן חשוב להבהיר: יצירת משמעת היא תהליך שאורך זמן, ולכן אסור לאלץ או לנסות לכפות צייתנות מידית. הדבר הגרוע ביותר יהיה להיכנס עם הילד לקרב שיאלץ אותו להיכנע כאן, מיד ועכשיו. אם נחזור אל ההורה

של יוסי, זאת תהיה טעות לעמוד בבוקר כמו שוטר ליד המיטה ולא לזוז ממנה עד שיוסי יקום ויתלבש. אווירה של קרב ועימות בבית שוברת את הילד ומשניאה עליו את הסמכות.

במקום זה, על ההורה להתאזר בסבלנות עד שהכללים יוטמעו. במקרה שיוסי מתעקש להמשיך לישון עד מאוחר, ההורה ינשך שפתיים ויתעלם מהנושא לאורך כל היום. בערב, לפני שיוסי הולך לישון, ההורה יזכיר לו כי מחר עליו לקום בזמן, ולמחרת בבוקר, ברגע המבחן, שוב לחזור על סדר הקימה, כמו תקליט שמנוגן שוב ושוב ולא מתיימשך. כך נחזור ונעשה בכל בוקר מחדש, ובמקרה הצורך נשלב גם חיזוקים חיוביים ושליילים בהתאם להתנהגות של הילד.

מה שתמיד חשוב לזכור הוא שתהליכים נפשיים הם אירוע מתמשך שלוקח זמן, ומוטב לעבור את התהליך בהדרגה ובנעימות מאשר להיחפז לתוצאות מידידות שעלולות לגרום לשבר ביחסים.

כל הנבון לנח

דרך חשובה מאין כמותה לביסוס המעמד ההורי בבית היא התנהגות ברוח מצוות כיבוד הורים. הדיבר החמישי מתוך עשרת הדברות שקיבלנו בהר סיני אומר (ספר שמות, פרק כ, פסוק יב): "כִּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכּוֹן יְמֶיךָ", ופסוק נוסף אומר (ספר ויקרא, פרק יט, פסוק ג): "אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ". יש כאן ניסוח של צורת ההתנהגות הנאותה של ילדים כלפי הוריהם: יראת כבוד והתמסרות.

חז"ל קבעו סדרת הלכות מנחות ליישום מצוות כיבוד ההורים, וביניהן: הילד לא יושב בכיסאו של ההורה, לא קוטע את דבריו, וכן לא קורא לו בשמו הפרטי אלא אומר בכבוד "אבא" או "אימא" (שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רמ).

כל מי שעבר טירונות צבאית יודע עד כמה מקפידים בצבא על ערך הדיסטנס, הריחוק, בין המפקדים לפקודים. שלל סייגים והנחיות בונים את מעמדו של המפקד בעיני החייל הפשוט, ואלו קריטיים כדי לגדל חייל טוב, כזה שילך אחרי מפקדו באש ובמים. לטירונים מוקצים מגורים, חדר אוכל ואפילו שירותים נפרדים, הטירון לא מעז לקרוא למפקד בשמו והוא נמתח ל"הקשב" מתוח ברגע שהמפקד נכנס לזווית הראייה שלו.

באופן דומה, המצווה הזו נועדה להרים את ההורים למעמד שונה מזה של הילדים. הבית הוא לא אסיפת חברים בקיבוץ בו כולם שווים זכויות; ההורים עומדים בראש הסולם, להם מגיע כל הכבוד שבעולם.

הריחוק הזה חשוב בראש ובראשונה עבור ההורים עצמם: בעולם עכשווי שמקדש שוויוניות והשטחת מעמדות, ההורים אמורים לחבוש כתר על הראש ולראות בעצמם מלך ומלכה. הם אינם רק כספומט אנושי למימון צרכים ורצונות וגם לא מנהלי הרכש והמטבח בבית; הם ראשי מדינת המשפחה, שמנווטים באהבה ובאחריות את הספינה המשפחתית לחוף מבטחים. וכמו ששום אדם לא היה מעלה בדעתו להיכנס לארמון המלוכה ולהתיישב על כיסא המלכות או לסתור את דברי המלך בחוצפה, כך הילד אינו יושב על כיסא ההורים או קוטע את דבריהם.

אחרי שההורים ילמדו להביט כך על עצמם, עליהם לשקף את המסר אל הילדים וללמד אותם לדבר אליהם בכבוד.

אם ילד לא מרוצה ממשהו, עליו להביע זאת בטון רגוע ולא למתוח ביקורת כנגד ההורים. ילד שנאלץ להמתין לאבא ביציאה מבית הספר, אינו רשאי לגעור באביו ולומר "התייבשתי פה, כמה זמן צריך לחכות לך!", אלא לומר בעדינות "תודה רבה שבאת לקחת אותי. באמת חיכיתי הרבה זמן".

זה תפקידו של ההורה עצמו. עליו לכוון את הילד ולומר במילים ברורות: "לא מדברים ככה אל אבא ואימא". ולצד זאת, להדריך את הילד ולהסביר לו איך כן מדברים בצורה מכובדת ומכבדת.

שלא תטעו, זה לא הכבוד שלכם שעומד כאן על הכף, אלא היכולת לעמוד בתפקידכם העיקרי כמי שמכשירים את הילדים לחיים האמתיים.

הרבי מליובאוויטש קרא להנהיג בבתי הספר רגע של שתיקה: יום הלימודים יתחיל ברגע של שקט בכיתה, שבו כל אחד מהילדים יהרהר אודות קיומו של הבורא ועל העובדה שהאלוקים רואה ושומע אותו בכל רגע. כשהילד יפנים את המסר הזה, הוא יקבל כוח להתגבר על הפיתויים והגירויים שמציע הרחוב ויפתח חסינות מול אתגרי החיים.

הרבי הציע גם שהילדים ישתפו ויספרו להוריהם על מה שחשבו באותו רגע של שתיקה, וכך ירחיבו את השפעתו של הרגע הזה למעגלים נוספים ולאווירת הבית והמשפחה.

ובכל מה שנוגע להורים עצמם: אמצו לעצמכם חוק או שניים שחשובים לכם והקפידו על קיומם בבית, יום אחרי יום ובעקביות. כך תייצבו סמכות הורית חזקה שתעניק לילדים את הביטחון, השקט וההגנה שהם כה זקוקים להם.

בחור צעיר נכנס פעם לבקר בביתה של הרבנית חנה שניאורסון, אמו של הרבי מליובאוויטש. בדיוק באותה שעה סעד הרבי אצל אמו, והבחור המתין במבואה עד שהרבי יסיים את הביקור וייצא.

סיקלי

השראה

כשהרבי קם להיפרד מאמו, הבחור הבחין בדבר מוזר: תוך כדי הליכה לכיוון היציאה, הרבי יישר את התמונות שעל הקיר וסידר את הכיסאות סביב השולחן. זה נראה לו די תמוה, בהתחשב בכך שכל התמונות וכל הכיסאות עמדו בדיוק במקומם ולא נראה היה שיש צורך לסדר משהו בבית.

לאחר שהרבי עזב את הבית, אמרה הרבנית לבחור: "אגלה לך סוד. מאז שבני חגג בר מצווה, לפני כחמישים שנה, הוא לא הפנה אליי את גבו מתוך יראת כבוד כלפיי. גם כשהוא נפרד ממני, הוא תמיד מישיר אליי את פניו ולא מסתובב לאחור והולך. אולם הוא לא רוצה שאבחין בכך, כדי שלא שלא אבקש ממנו לחדול ולכן, כשהוא קם ללכת הוא עושה כל מיני פעולות שישאירו אותו עם הפנים אליי".

מקורות עיקריים: אגרות קודש, חלק י', עמוד פו. מכתב מתאריך
כו טבת תשמ"ב (אנגלית).
